

“Akıl Yolu da Bir De ildir...” (Alev Alatl) Üzerine

Özet

Aristoteles mantı ıyla ilgili olarak yanlış bir anlama sonucu, ‘siyah-beyaz’ seçenekleri dışında ara seçenek bırakmayan bir mantıktır” ifadesi oldukça yaygındır. Alev Alatl, “Akıl Yolu da Bir De ildir...” adlı eserinde bu yanlış noktadan hareketle Aristoteles kökenli ‘Batı’ mantı ının alternatifi olarak bir ‘Do u’ mantı ı da olabilece ini ve hatta oldu unu temellendirmeye çalışmaktadır. Bunu denerken Aristoteles mantı ıyla ve genel olarak mantıkla ilgili bir çok içeriksel ve biçimsel hata yapmaktadır. Felsefe e itimi almı olan yazarın bu kadar çok yanlış yapması a ırtıcıdır. Bu de erlendirmede, yapılmı olan hatalar açı a çıkarılarak mantı ın neli i, temelleri ve sembolik mantıklarla ili kisi sergilenecektir.

Anahtar Sözcükler

Akıl yürütme, Aristoteles, Çeli mezlik, Çıkarım, Hata, Kıyas, Mantık, Özde lik.

About “Akıl Yolu da Bir De ildir...” (by Alev Alatl)

Abstract

It’s common false that Aristotle’s logic prefers us only two options like ‘black and white’ and these options are excluded middle. Alev Alatl also has such false opinions and says us her incorrect expressions by means of this book and tries her arguments to establish. She asserts that Aristotle’s logic is one of possible logics and we can call it ‘western logic’. So, there must be another one like ‘eastern logic’. During her establishment she falls in formal and contentional falses about formal logic too much. It’s confusing that a writer who has master of philosophy degree makes many mistakes. This critique aims at laying off falses and to show Aristotle’s logic what really are.

Key Words

Argumentation, Aristotle, Contradictory, Fallacy, Identity, Logic, Syllogism.

* Uluda Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Doktora Ö rencisi, Felsefe Ö retmeni.

Bir eseri ele tirmek ve hakkını vererek de erlendirmek zor bir durumdur. Hele bu, çok de er verilen, hatta hayran kitlesi olu mu bir yazarınsa i daha da güçle ir. Alev Alatl i te tam da böyle bir zorluk çıkarmaktadır. Ama Allahtan kendisinin yıllar önce yapmı oldu u bir kitap ele tirisini¹ bu anlamda yol göstericilik yaparak ele tiri i ini kolayla tırmaktadır. Hemen hemen tüm eserlerini okumu oldu umuz yazar çok birikimli, donanımlı ve bir kitabı yazarken ele aldı ı konuyla ilgili binlerce sayfalık ara tırma ve okuma yapabilen biridir. Bu yönüyle çok özenli ve kılı kırk yaran, okuyucusuna saygılı bir ara tırmacı özelli i vardır. Onun örne in, "Or'da Kimse Var Mı?", "Schrödinger'in Kedisi" veya "Gogol'ün zinde" adlı nehir roman serilerini okurken bir romana, bir kurguya hiç benzemeyen, gerçekten olmu olaylara ait tarihsel belgelerle kar ı kar ıya kalındı ı izlenimine kapılmamak elde de ildir. Olay örgüleri öylesine sahicedir ve a ina isimlerle doludur ki, insan hayret etmekten kendini alamaz. De erlendirmeleri o kadar ideolojilerin dı nda ama onları da içine alan bir yapıdadır ki sanki dünya dı ı bir bilgenin nesnel ve isabetli açıklamalarını dinliyor gibi olursunuz. Çalı malarındaki titizlik ve özeni, geni altyapısı bilinen bir yazarın (internet ortamından hayat hikâyesi daha geni bir ekilde ö renilebilir), e itimini de almı oldu u felsefe ve dolayısıyla mantık alanında bir iddiada bulunan bu eserinde böylesine çok sayıda biçimsel ve içeriksel hatayı yapmaması gerekirdi. Eser ilk kez okundu unda kendisiyle de mesajla ılarak, burada ifade edilen ele tiriler ana hatlarıyla iletilmi tir. çten ve alınganlık göstermeyen bir dille böyle bir duyarlılı a ve ele tiriye çok memnun oldu unu belirtmi tir. Kitabın, "Lâf Ola, Beri Gele!" adlı bölümünden anla ıldı ına göre, Alev Alatl ile ilgili bir web sitesinde olu turulan tartı ma ortamında meydana gelen akıl yürütmelerin yanlış lıkları, tartı macılar arasındaki yanlış anla ılmalar ve açık olmayan ifadelerin çoklu u üzerine bu sitedeki bir grup ki i, yapılan hatalı akıl yürütmeleri toparlayıp netle tirmi lerdir. Bu bölüm, yazarın dı nda geli en ve bu olaylarla iç içe olan bu grubun çalı malarının ürünü olup, safsata veya *fallacy* adı verilen hatalı akıl yürütmeleri örneklemetedir. Yazar, bu bölümün öncesini ve sonrasını olu turacak bir takım dü üncelerini de buna ekleyerek bir bütünlük olu turmayı amaçlamı ve temelde 'Aristoteles Mantı ı'nı ele tiren bir iddiada bulunmu tur. Yazara yapılabilecek ilk ele tiri, bu kitabı kendi dı nda olu an bir temel metne, açıklamalar, ilaveler ekleyerek alelacele ve özensizce olu turdu u yönünde olacaktır. Çünkü Sayın Alatl'nın geçmi i, eserleri ve ki ili i bu kitapta görülen bütünsüzlükle ve yanlış larla hiç uyu mamakta, bunları bamba ka birinin yazdı ı izlenimini do urmaktadır. Ba ka toplumlarda oldu u gibi bizim toplumumuzda da yaygın olan ve bilmeden yapılan 'Aristo Mantı ı', 'Düz Mantık', 'Siyah-Beyaz Mantık' gibi olumsuz anlamdaki nitelemeler Sayın Alatl tarafından sıkça Aristoteles mantı ı için kullanılmaktadır. Bu da yazarın, klasik mantı ın temel özelliklerini tam olarak anlamadan ve dolayısıyla okuyucuya vermeden, belirli önyargılardan yola çıkarak ele tirilerde bulundu unu göstermektedir. Bu de erlendirmede bir yandan içeriksel anlamda yapılan hatalar gösterilirken veya eksiklikleri tamamlanırken di er yandan biçimsel hatalara dikkat çekilecektir.

¹ Aydın Despotizmi, Alev Alatl, Alfa Basım Yayım Da ıtım, 2002.

Genel Olarak Mantı ın ‘Ne’li i ve Aristoteles Mantı ının Dayandı ı Temel lkeler

Mantık Arapça söz, akıl anlamlarına gelen *nutk* kelimesinden türemi tir. Batı dillerinde ise Yunanca yine aynı anlamlara gelen *logos* kelimesinden türeyen İngilizce *logic*, Almanca *logik*, Fransızca *logique* gibi kelimelerle kar ılanmı tir. Mantık iki ekilde kar ımıza çıkmaktadır. İki ve her eyden önceki anlamına göre tüm insanların sahip oldu u bir potansiyel veya yetenektir. Akla uygun olma, çeli kiye, tutarsızlı a yer vermeme, saçmalamama, do ru olma, gerçeklere uygun olma gibi özellikler, bir insanın dü ünmesi ve konu masında onun mantıklı oldu unun i areti olarak kabul edilir. Burada geçen akla uygunluk veya tutarlılık gibi ölçütler, içinde bulunulan toplumsal, fiziksel ko ullarca da belirlenmektedir. Örne in ilkel bir kabilenin her hasat zamanı bir insan kurban etmesi o zaman ve mekânda ya ayan insanlar için mantıklı olarak görülebilmekteyken, günümüz insanı için bu olgu mantıksızlık oldu u kadar barbarlık anlamına da gelmektedir. Ancak bu sosyolojik tespitten yola çıkarak mantı ın tarihsel ve toplumsal bir görelilik gösterdi ini ve birçok mantıklar olabilece i sonucunu çıkarmamız hatalı olacaktır. Burada göreliliğin kültürel, ama insan aklı, içinde bulunulan kültürü veya bilimi, dini, ideolojiyi kendisine ölçüt olarak hep aynı çalı ma ve sonuç çıkarma tarzı ile i lemektir. Akıl yürütmeleri konu alan mantık, akıl yürütmenin ö elerini olu turan önermelerin içerikleriyle ilgilenmez. çerik, yani akıl yürütmemize zemin te kil eden ve kanıtlamaya çalı tı ımız iddia ve bu iddianın dayana mı olu turan öncüllerinin do rulu u, bizim do ruluk ölçütlerimizle ilgilidir. Önermelerimizin do ru veya yanlı olması onların ölçütüne, yani varlı ı ve gerçekli i nasıl kavradı ımıza ili kin olunca bu kavrayı biçiminin (ama akıl yürütmenin de il) de i ken ve göreceli olması da kaçınılmaz olmaktadır. Örne in, u önermeler farklı zaman ve kültürlerde do ru veya yanlı olabilmektedirler:

“Dünya düzdür ve zaman bizim dı ımızda akıp gitmektedir”

“Dünya yuvarlaktır ve zaman bizim dı ımızda akıp gitmektedir”

“Dünya yuvarlaktır ve zaman görelidir.”

Bu ifadelerden ilki Ortaça ’da do ru, sonrasında yanlı tır. kincisi on yedinci yüzyıldan itibaren do ru, yirminci yüzyıldan itibaren yanlı tır. Sonuncusu ise günümüzde do ru olan bir önermedir. Bu öncüllere göre yapılan bir akıl yürütmeyle gemi yolculu una çıkacak bir kâ if, ilkiyle dünyanın sonunda bir bo lu a dü ece i sonucuyla yolculu undan vazgeçebilirken, di erleriyle ba ladı ı noktaya dönece i sonucuyla bu yolculu a çıkmaya karar verebilir. Üç akıl yürütme de hatalı de ildir, üç akıl yürütme de geçerlidir, ancak öncül durumundaki önermelerinin do rulu u de i mektedir. Buna ra men yazar, kitap boyunca açık veya örtük bir biçimde do ulu ve batılı dü ünme tarzlarının ve dolayısıyla mantı ının farklı oldu unu göstermeye çalı maktadır. Bunun için de Nasrettin Hoca fıkralarından veya Hint, Çin gibi do ulu kültürlerin dünya görü lerinden, hatta slam dünyasından sık sık örnekler vermektedir (Alatlı, 2009: 15, 16, 18, 23, 25, 26, 47, 54). Ona göre batılı mantık tek yönde sıkı kalıplar içinde sonuçlara varırken, do ulu mantık çok yönlü ve gev ek kalıplar içinde çalı an bir özelliktir. Burada gerçekte yapılması gereken belirleme kültürlerin hayatı algılayı tarzındaki farklılık olması gerekirken, aklın i leyi inin kökten bir farklılı ı sonucuna ula ılmı tir. E er ‘tevekkül’, ‘kabullenme’, ‘kader’, ‘itaat etme’, ‘ükretme’

gibi kavramlar insan hayatında a ırlıklı yer kaplarsa de erlendirmeleri de sadece somut verilere dayanmaz, mucizelere, ola anüstü seçeneklere veya sonuçlara da ans tanır ve netice olarak bunlara da ula ır. Ancak bu sonuçlara ula an do ulu aklı, akıl yürütmesinde gerçekten farklı bir yöntem mi kullanmı , yoksa öncüllerinin içeri ini batılıdan farklı mı doldurmu , ölçütünü mü de i tirmi tir? Bize kalırsa ikincisi olmu tur. Bu tespitlerinin sonucu olarak yazar, Mutezile'yi 'hem... hem' mantı na, bn Sina'yı da Aristoteles mantı nı 'hem... hem' mantı na yakla tıran ki iye örnek olarak vermi tir (a.e. 63). Yani do ulu ki iler örne in Türkler, aynı anda ve aynı ko ullarda bir a acı hem a aç hem de bir kedi olarak görmektedirler. Oysa slam ve Hıristiyan uygarlı na damgasını vuran Aristotelesçi gelene in do urdu u Kındi, Farabi, bn Sina, Gazali, bn Rüd, Razi, Ebheri, Tusi, Cürcani, Yanyalı Esad Efendi, Gelenbevi gibi birçok mantıkçı, Aristoteles mantı nı de i tirmemi büyük oranda tekrar etmi lerdir. Gerek Batı'da gerek Do u'da Aristotelesçi mantık gelene i filozofun eksik bıraktı ı veya yüzeysel geçti i konular üzerine e ilerek bunlara dipnotlar, örnekler ekleyerek, ana hatları çizilen bu alanı geni leterek tam bir bilim haline getirmi tir. Akılcılı ıyla tanınan slam uygarlı nın, mantı ı kökten bir dönü üme u ratması, de i tirmesi, ba ka bir mantık bilimi ortaya koyması söz konusu olmamı tir. Esasında biyolojik anlamda da insan soyunun devam etmesi, hayatta kalma becerisi özde lik temelinde gerçeğe en böylesi akıl yürütmelerle olabilmı tir. Kar ısında beliren tehlikenin hem var hem de yok oldu unu dü ünen birisi herhalde varlı nı sürdüremezdi. Özde lik ilkesini temele alan insan, hayat kar ısında ba arılı olabilmı tir. Özetlenirse, mantık ilk anlamıyla insan aklının bir özelli i olarak belli kalıplara dayanarak çıkarımlarda, kanıtlamalarda bulunma yetene i ekinde belirlemektedir. Yazarın birinci hatası da ilk anlamında insan aklının ortak bir yetene i olan ve özde lik temelinde i leyen mantı ı, bir bilim olan mantık ile karı tırmasından kaynaklanmaktadır.

kinici anlamıyla bir bilim olan mantık, do ru, geçerli ve sa lam dü ünmenin, akıl yürütmenin, kanıtlamanın kurallarını ve kalıplarını ara tırmaktadır. Do ru dü ünmenin bilimi de diyebilece imiz bu disiplini yazar, eski slam mantıkçılarının tabiri ile *mizan-ül akl*, yani 'aklın ölçütü' olarak tanımlamayı tercih etmi tir (a.e. 11, 47). Çe itli mantık tanımlamalarından biri de bu olmakla beraber, salt böyle alındı nda eksik bir tanımdır. E er mantık biliminin tanımda, do ru ve sa lam dü ünmenin kurallarının ve biçimlerinin incelendi i, yanlı çıkarımların belirlendi i ve ancak bu yanıyla evrenselle erek aklın bir ölçütü oldu u vurgulanırsa, yukarıdaki tanımın eksikli inden kurtularak tam bir tanım olacaktır. Sayın Alatl tarafından bu tanımın böylece, yani eksik olarak verili i, okuyucuya böyle sunulmasının tercih edili i geli i güzel olmayıp belli bir iddiayı desteklemek için özellikle seçilmi izlenimi do urmaktadır. Çünkü bu iddianın devamında aklın ölçütünün sadece Aristoteles mantı nda oldu u gibi birileri veya bir kültür tarafından de il, bizzat aklın kendisi tarafından belirlenebilece i ve dolayısıyla birçok akıl ölçütü olabilece i, bizim de kendi mantıklarımızı olu turabilece imiz sonucuna ula ılmaktadır. Onun ileri sürdü ü tez, Do u ve Batı aklının farklı çalı tı ı ekinde olunca ister istemez mantık bilimine ili kin olan tanımlaması da dönü üme u ramaktadır. E er mantık biliminin kendisi 'bir ölçüt' olarak kabul edilirse, 'ölçüt'ün de de i kenli inden veya görelili inden artık rahatlıkla söz edilebilir hale gelinecektir. Kaldı ki temelini evrensel bir aklın i leyi i gibi bir olguya dayandıran bir bilim olarak mantık, acaba ba ka bir co rafa ve ba ka bir

toplumda bu kadar kökten farklı ba ka bir mantık olarak belirebilir mi, tartı malıdır. Yazarın ba langıçta ortaya koydu u tanım geçmi te yapılmı , ama günümüz mantıkçılarının artık tercih etmedi i, yanlı anlamalara yol açabilen yoruma açık ve eksik bir tanımdır. Yukarıda örneklendirdi imiz duruma göre 'aklın ölçütü' tanımı, akıl yürütmenin de il de önermelerin do rulu unu tespit ederken devreye giren bir mihenk ta ı olmaya daha uygun gözükmektedir. Çünkü içinde bulunulan kültür, bilimin verileri, bireyin kendi algıları ve hatta aklın yine herhangi bir referans noktasına göre (örne in matemati in aksiyomları) belirledi i bir takım temeller bir bilginin do rulu unun ölçütü olabilmektedir, yoksa akıl yürütmenin de il.

Aristoteles ba langıçta mantı ı bir bilim olarak kurmamı , do ru bilgiyi ara tıran kimselere güvenilir bir yöntem, bir araç bulmak istemi ve onu bir alet (*organon*) olarak görmü tür. Do al olarak akıl yürütmelerin dayandı ı en temel elemanlar olarak önerme ve kavramları ele almı , çözümlemi tir. Deneysel yöntemi, yani tümevarımı (*epagoge*) olasılıklı sonuçlara ula tırdı ı için bir yana bırakmı ve bizi **zorunlu olarak** geçerli sonuçlara götüren tek yöntemin tümdengelim (*apodeiksis*) oldu unu söylemi tir. O zaman ona göre, güvenilir bir bilgiye ula tıracak yöntemde aranacak temel özellik, kanıtlanacak iddianın, yani sonucun eldeki verilerden **zorunlu olarak** çıkmasıdır. Ancak böyle bir durumda bilgi güvenilir, zorunlu ve geçerli olabilmektedir. Bu sorularını O, *Organon*'u olu turan eserlerinde ayrıntılı bir biçimde ele alır ve analiz eder. Aristoteles sonrası mantıkçıların bu külliyat üzerine yaptıkları çalı malarla mantık çok daha sonraları bir bilim haline gelmi tir. Tüm insanlarda ortak olarak bulunan bu i leyi tarzı, ortak olma özelli ini varlıklarda ve insan aklında bulundu u varsayılan birtakım ilkelerden almaktadır. Yani Aristoteles'te aklın ilkeleri aynı zamanda varlı ın da ilkeleridir. Filozofun mantı ı, onun varlık hakkındaki görü leriyle, yani metafizi iyle, felsefesiyle iç içe geçti i için ister istemez felsefi bir arka planı bulunmaktadır. nsan aklının i leyi ini hep aynı yapan *a priori* temeller söz konusudur. Filozofun, 'Metafizik' adlı eserinde irdeledi i bu temel ilkelere aklın ilkeleri veya mantı ın ilkeleri denmektedir. Buna göre 'Özde lik', 'Çeli mezlik' ve 'Üçüncü Halin mknânsızlı ı' olmak üzere üç akıl ilkesi mevcuttur. Tüm bu ilkeler aslında özde li in farklı biçimde ifadelerinden ba ka bir ey de ildir. Temele alınan ilke her eyin kendisiyle aynı kaldı ı, sürekli de i ip durmadı ı, aynı anda hem o, hem de bu olmadı ı dü ünçesidir. Bu mantı ın dayandı ı en temel ilke özde lik oldu u için Aristoteles kökenli mantıklara 'özde lik mantı ı' da denilebilir.

Aklın İlkeleri

1- Özde lik ilkesi (*principum identitas, the law of identity*): $A=A$ veya $(p \rightarrow p)$ olarak sembolle tirilen, bir eyin kendisi oldu unu ifade eden, 'aynı'lı a vurgu yapan bir ilkedir. Bir dü ünme zincirinin ba ında bir varlı a veya bir eye hangi anlam veriliyorsa o dü ünme zincirinin sonuna kadar bu anlamın aynı kalması demektir. Örne in u an ve u ko ullarda u cisme a aç deniliyorsa, yine u an ve u ko ullarda aynı cisme ev denilemez. Bu ilke çok basit görünmesine ra men, insan hayatının devamı ve bilginin olana ı için en önemli dayanak ve çıkı noktasıdır. E er her ey aynı an ve aynı ko ullarda hem öyle hem böyle olsaydı, hiçbir ey hakkında hiçbir ey söylenemez, hiçbir ey kavranamaz, hiçbir ey olmazdı. Aristoteles böylesi bir ilkeye ula rken kendisinden önceki dönemin, özellikle de Sofistlerin ortaya koymu oldu u

tarihsel ve görelî bilgiler anlayı mı ele tirerek felsefesini olu turmu tur. nsanın her eyin ölçüsü oldu u, bir eyin aynı anda hem o hem bu oldu u ko ullarda kimse yargıda bulunamayacak, bilginin olana ı tahrip edilecektir. Oysa ya am ve sa duyu bize bunun tam tersini göstermektedir. O halde de i en ve olu a tabi olan yanımız ayrıken, de i meyen hep aynı kalan bir ba ka yanımız da vardır. Filozofun 'öz' adını verdi i bu çekirdek varlık, cins ve türlerde hep aynı kalır ve bireysel varlıkların maddelerini biçimleyerek onları var eder. Bu yanıyla her bireysel varlık, ' u a aç', 'Ahmet', 'bu okul' birer tözdür. Ona göre töz (*substantia*), maddesi ve biçimiyle birlikte var olan bile ik yapıdaki her birey, bilgi cümlelerinde ise ancak özne ya da konu olup bir nitelik veya yüklem olamayan, ba ımsız olarak var olan her tikel eydir. Platon'un tersine gerçekli i bu dünyaya indiren filozof, tikel bireysel tözlerin de i ime tabi olan yanlarını madde, olmayan yanlarını ise birer öz, form veya *idea* olarak kabul etmi tir. te varlıkların ortakla a sahip oldukları, ama onları öyle yapan türsel ayırıcı temel özellikler onların özlerini, ayırıcı olmayan genel ortak özellikleri ise ilineklerini olu turur. Bir tanım, bu nedenlerle bir tür 'öz' belirlemesi, varlıkların 'ne' olduklarının aç ı a çıkarılması i lemidir. Do ru bilgiler varlıkların bu yapılarından dolayı mümkündür ve dolayısıyla bilim mümkündür. te itiraz edilen mantık, burada anılan öзде lik mantı ıdır ve yazar eylerin aynı anda ve aynı ko ullarda hem kendi kendilerine öзде olabilecekleri hem de kendi kendilerinden farklı bir ey olabilecekleri iddiasında bulunmaktadır.

2- Çeli mezlik ilkesi (*principum contradictionis, the law of contradiction*):

Sembolik olarak $(p \sim q)$ ekinde ifade edilen bu ilke bir eyin aynı anda ve aynı ko ullarda hem kendisi hem de kendisi olmayan bir ey olamayaca ını söylemektedir. Aristoteles'in deyiimiyle bir konuya aynı yüklem hem olumlu hem de olumsuz olarak yüklenemez, çeli ki olu turur. Varlı ın çe itli çeli ik özelliklerden geçerek olu tu u ve de i ti i göz önüne alınırsa bu ilke yanlı gibi görünmektedir. Oysa lkça felsefesinin bu önemli problemine Aristoteles'in verdi i yanıt potansiyel (kuvve, *dunamis*) ile aktüel (fiil, *energeia, entelechia*) olanın ayırımı yapma ile olmu tur. Bir varlı ın u an oldu u ey aktüel haliyken geçmi te olabilece i imkân, olanak durumları veya gelecekte olabilece i imkânlar onun potansiyelidir. Ancak belli bir an ve ko ulda bunlardan ancak biri o varlı ın ere ine de ba lı olarak gerçek olabilmektedir. Madde, somut bireysel varlı ın potansiyeli iken, form aynı varlı ın gerçekle en durumunu, yani aktüel yanını olu turmaktadır. Böylece potansiyel ve aktüel ya da olanak ve gerçeklik anlayı ı ile çeli me durumu bir çözüme kavu turulmu olmaktadır.

Sayın Alatlı'nın da dâhil oldu u birçok ki i Aristoteles mantı ının bir siyah-beyaz dikotomisi olu turarak gerçek hayatta aslında ara renklere, gri tonlara izin veren, ba ka seçenekleri de göz önüne alan fiili durumları görmezden geldi ini ve düz bir mantık oldu unu ileri sürerek ele tirmektedir. Bu da yazarın ikinci önemli hatası olarak görünmektedir. Çünkü olumsuzlamanın (*negation*) tek bir türü olmayıp, kar ıtlık (*contrary*) ve çeli iklik (*contradictory*) olmak üzere en azından iki ekli söz konusudur. Kar ıt (zıt) olan eyler fiziksel bir nesne veya olgunun, yani aynı bir cinsin iki uç noktasını olu tururlar ve ara durumlara izin verirler. Örne in ı ık gibi tek bir olgunun bir ucunu siyah ve di er ucunu beyaz olarak nitelemekle bir kar ıtlık olu turulabilir. Ama bu iki rengin arasına birçok ba ka renk yerle ebilmekte ve ı ık söz konusu oldu unda sadece iki renk seçene inden bahsedilememektedir. Keza uzun-kısa, sıcak-so uk, tembel-çalı kan birer kar ıtlık örne idir. Çeli ik olan eyler ise bir nesne, olgu

veya ey ile onun dı ında kalan bütün nesnelere, olgular veya eyler arasında olmaktadır. Örne in siyahın çeli i i siyah olmayandır. Siyah olmayan kümesi içine ise siyah gibi belirli bir eyin dı ında kalan ve bir belirsizlik, sonsuzluk alanı olmaktadır. Her ey girmektedir. Mantıkçı ve matematikçi De Morgan'a göre çeli ik olan eylerin toplamı tüm evreni olmaktadır ($x + x$ olmayan = Evren). İmdi bu tanımdan yola çıktığımızda iki çeli ik seçenek olan siyah ve siyah olmayan arasına yerle tirecek bir ara durum kalmamakta, gri veya mavi gibi bir seçenek de siyah olmayanlar kümesinde yer almaktadır. Sonuçta çeli ikler arasında keskin bir hat olmaktadır ve bu da ancak iki seçeneğe izin vermektedir.

O halde Aristoteles mantığının 'ya siyah ya da beyaz' seçeneklerini ileri sürdü ünü söylemek öncelikle yanlış bir bilmeye dayanmaktadır. Ancak bu tip eleştiriler kendilerini temellendirirken çağda fizik biliminin verilerinden yola çıkarak, bir bilginin doğruluğu veya yanlışlığının tespit edilemeyeceği belirsiz durumların varlığının da geleneksel mantığı yıktığı sonucuna ulaşmaktadırlar. Oysa 'fuzzy mantık' (bulanık mantık) da dâhil olmak üzere çok değerli mantıklar Aristoteles mantığını yıkmamakta, onu temel alarak doğru ve yanlış değerlerinin arasında, ara değer durumları (belirsiz değer) olmaktadır. Aristoteles mantığına gerçek darbeyi bu durumlar vurmaktadırlar. Çünkü doğru ve yanlış değerleri çeli iklik ilkesi temelinde olmaktadır. Bir ey kendisiyse, özde ise yani bilgi nesnesine uygunsam doğru, değilse, yani çeli ikse yanlıştır. Örne in "Tebe ir beyazdır" önermesi tebe ir gerçekten beyazsam doğru, tebe ir mavi ise çeli ik olacaktır. Fiziğin yeni verileri tebe irin tam olarak ne renk olduğunu bilinemeyeceği bulanık, belirsiz geçi durumlarını öngördüğü için bu belirsiz olan durumların mantıktaki değeri doğru veya yanlışla belli bir yüzde olarak yakınlıkla belirlenmektedir. Örne in doğruluk değerleri **0** (Y) ile **1** (D) ölçeğinde ele alınıp, bu iki değer arası derecelendirildiğinde,

- 0** (tam yanlış),
- 0.1 (az doğru-çok yanlış),
- 0.2,
- .
- .
- 0.5 (yarı doğru-yarı yanlış),
- .
- .
- 0.8,
- 0.9 (çok doğru-az yanlış),
- 1** (tam doğru),

olarak tespit edilmektedir. Bu geçi durumlarındaki bulanıklık ise aslında hiçbir zaman amaçla bizim bir fiziksel gerçeklik olmaktadır. Ancak dikkat edilirse bulanık mantık veya çok değerli mantıklar **1** ve **0** gibi temel iki değeri inkâr etmeyip onu da içine alan bir anlayışı temsil etmektedirler. Buradaki bir diğer önemli nokta da Aristoteles mantığının doğru ve yanlış değerlerini çeli iklik ilkesi temelinde

olu turmasına kar ılık, çok de erli mantıkların kar ıtlık durumunu temele almasıdır. Çünkü Aristoteles'te olanın oldu unu söylemek do ru, olanın olmadı mı söylemek yanlış olup bir çeli kidir. Do ru de eri ile yanlış de eri iki çeli ik durumun ifadesidir. Oysa çok de erli mantıklar olumsuzlamanın bir di er biçimi olan kar ıtlık durumlarını da bu de erlendirmenin içine dâhil etmi gibi görünmektedirler. Ça da fizik alanında ortaya çıkan belirsizlik ilkesine göre, atom altı bir parçacı ın konumunu daha duyarlı bir hâlde ölçmeye çalı tı ımızda momentumunu da o ölçüde belirsiz hale getirmi olu ru. Yaygın kanı (Kopenhag yorumu) bu imkânsızlı ın sebebinin ölçüm aletlerinden ziyade ölçümün kendisinde oldu u eklindedir. Böyle olunca da hayatta kar ıla tı ımız olayların kesin de il belirsiz ve olasılıklar içeren durumlar eklinde cereyan etmekte oldu u sonucu çıkarılmaktadır. I ı nın yapısının birbiriyle uyu mayan hem parçacık hem de dalga karakterlerini içermesi, kuantum fizi inin olasılıklar, paralel evrenler içeren teorileri de i leri iyice çı ırından çıkarmaktadır. Ancak özellikle fizik biliminin gelip dayandı ı noktanın artık yeni bir teoriye, Kuhncu bir deyi le paradigma de i imine ihtiyaç duyuldu unun bir kanıtı olarak da görülmektedir. Atom altı evrende kar ıla ılan bu durumu atom üstü evrene (normal dünyaya) geni leterek hayatımızı buna göre düzenleme iste i, bu evrenin imdiye kadar kendi içinde olu turmu oldu u sisteme ve kurallara aykırı gelecektir. ster dinsel açıdan ister bilimsel açıdan bakılsın sonuçta her ya am ortamı, her eko-sistem kendi kurallarını dayatmaktadır. Ya adı ımız dünya özde lik mantı mı gerektiren bir yapı göstermektedir. Nasıl ki Einstein'ın genel ve özel görelilik teorileri Newton teorilerini çürütmeyip, onları da içine alan bir yapıdaysa, çok de erli mantıklar da Aristoteles mantı mı içine alan ve günlük hayatta daha sa lam sonuçlar veren bir yapıdadır. Mantıkçı Necati Öner bu konuyla ilgili olarak unu demektedir:

"- Doçentlik tezinizin konusu mantı mın men ei ile ilgili, bu konuyu neden seçtiniz?

- Çalı mam sırasında Ziya Gökalp'ın Türk Medeniyeti Tarihi adlı eserinde 'Türk Mantı m' ba lı ındaki bölüm dikkatimi çekti. Gökalp burada mantı mın men einin toplumsal oldu u, ilkelerinin ferde toplum tarafından empoze edildi i fikrini Fransız Sosyolojisi Okulunun dü ünülerinin görü üne uyararak eski Türklerin toplum hayatını ele alıp bazı mantık ilkelerinin nasıl do du unu açıklamaya çalı ıyor. Bu farklı görü ü incelemek istedim ve doçentlik tezi olarak 'Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantı mın Men einin Sosyolojik zahı' adlı bir konu seçtim. Yaptı mın incelemede Fransız Sosyoloji Okulu'nun bu görü ünün yanlış oldu u, form olarak mantıklı dü ünmenin do u tan ve de i mez oldu u, en ilkel insanla en medeni insan arasında bu bakımdan bir fark bulunmadı mı gördüm. Mantıklı dü ünmenin bir tekâmül sonucu meydana gelmedi i bütün insanlarda aynı oldu u fikrinde olanlara i tirak ettim. Bu çalı mamda, ilkel toplumda ya ayan bir insanla, medeni bir toplum içerisinde ya ayan insanın farklı dü üncelere sahip oldu unu bu farklılı ın mantıktan de il zihniyetten kaynaklandı mı tespit ettim. Batılı dü ünürler iki farklı zihniyetten bahsederler. Birincisini pozitif veya medeni ikincisini, magique, mystique veya primitif diye adlandırırılar. Ben bunlardan birincisine olgusal (pozitif) ikincisine büyüsel (magique) demeyi tercih ettim." (Kılıç, 1999: 9, 10)

Ortaya çıkan bu yeni mantıkların aslında özde lik ilkesine de il, çeli mezlik ilkesine bir ele tiri getirdikleri ve do ru-yanlı gibi çeli en iki de erin yanı sıra ara de erler olu turdukları gözlenmektedir. Bu anlamda çok de erli mantıkların yanlış

de erinin belirsizli ine, yani De Morgan'ın x-olmayanlar alanının sonsuzlu unun do urmu oldu u belirsizli e (dolayısıyla do ru ve özellikle de yanlı de erinin kesin olarak belirlenememesine) ele tiri yaparak ortaya çıktı ı, ama hala özde lik ilkesini muhafaza ettikleri söylenebilir.

3- Üçüncü halin imkânsızlı ı ilkesi (tertium non datur, the law of middle excludue): (p ~p) ekinde ifade edilen bu ilke çeli mezlik ilkesiyle beraber en çok ele tiriye tabii tutulan ilke olarak görülmektedir. Üçüncü halin imkânsızlı ı ilkesi orijinal bir ilke olmayıp çeli mezlik ilkesinin bir sonucu olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla çeli mezlik için yapılan tüm ele tiriler ve belirlemeler bu ilke için de söz konusudur. Bir eyin ya kendisi ya da kendisi olmayan bir ey olabilece ini, üçüncü bir seçene in veya ara bir durumun olamayaca ını bildirmektedir. Çeli ki ilkesi gere i evren 'p' ve onun sonsuz sayıda çeli i i olan '~ p' ekinde ikiye bölünüyorsa ara durumun yoklu u ilkesi gere i de bu ikisinin dı nda bir seçene imiz olamamaktadır. Bir ey ya vardır ya yoktur, **ya siyahdır ya siyah olmayandır** ve bir bilgi de ya do rudur ya yanlı tır. Lotfi Asker Zadeh'in bulanık mantı ı, temelde do ru ve yanlı de erlerini reddetmeden ara durumların bulanıklı ına, sınırların belirsizli ine dikkat çekmektedir. Bu anlayı ın çeli iklik ilkesinden öte kar ıtlı ı temele alan ve do ru-yanlı de erlerini bunun üzerine in a eden bir yapı arz ediyormu gibi göründü ü söylenmi ti. Ya kar ıtlılıkta görülen bu geçi li durumun iki çeli ik elemanda da olaca ı ve birinden di erine keskin bir sınırla geçilemeyece i varsayılmakta, ya da artık do ru ve yanlı de erleri, olumsuzlamanın çeli iklik türünden kar ıtlık türüne do ru kaydırılarak tanımlanmaktadır. Her iki durumda da temel kavrayı larda bir de i im söz konusu oldu u için 'bu mantık yanlı tır, öteki do rudur' de erlendirmeleri görelidir. Bu konu ikinci akıl ilkesi ba lamında ele alındı ı için daha fazla irdelenmeyecektir. Mantıkçıların dördüncü bir akıl ilkesi olarak gösterdi i ve Leibniz kökenli olan 'yeter sebep ilkesi' Aristoteles'te bulunmayan ve saf bir akıl ilkesi olup olmadı ı tartı malı olan bir ilke oldu undan burada ele alınmayacaktır. Ve aslında bu ele tiride temel olan ilke özde lik oldu u için özde lik ilkesi ve onun türevleri olan di er iki ilke ele alınıp incelenmi tir.

Yazarın çeriksel ve Biçimsel Hataları

Eserde yalnızca 'bir bilim olarak mantık' ile 'bir dü ünme biçimi olarak mantık'ın birbirine kar ıtılması sorunu bulunmamakta, bunun yanı sıra birçok içerik, bilgi ve biçim, yazım veya çeviri hataları da yer almaktadır. Örne in eserin, "Aklın Yolu Bir De ildir" adlı bölümünde insanların kelimelerle dü ündü ü iddia edilmekte ve birkaç sayfa boyunca bu ifade kullanılmaktadır (Alatl, 2009: 37). 'Kelime' sözlükte, 'Anlamı olan ses veya ses birli i, sözcük' olarak tanımlanıyor (TDK Türkçe Sözlük, 1998: 1264). Psikoloji biliminin verilerinden yola çıkarak ve sözlü ün bu tanımına bakarak 'ses' veya 'ses birlikleri' ile de il, kavramlar ile dü ündü ümüzü söylemek daha do ru olacaktır. Kavramlar dü ünmenin temel elemanları olup nesnelerin genel ve kalıcı tasarımlarıdır. Yazarın burada, kavramla kelimeyi birbirine kar ırtı ı görülmektedir.

Aynı kar ırtırma "Aklın Ezeli Ölçüsü" bölümünde felsefi birer kavram olan ve Türkçe kar ılıklarının olmadı ı ileri sürülen *a priori* ve *a posteriori* kavramları için de kar ırtırma yapılmaktadır. Kendi kar ılı ını bulmakta özgür oldu unu iddia eden yazar, a

priori terimini 'kabullenilmi bilgi', *a posteriori* terimini 'denenmi bilgi' olarak Türkçe ile tiriyor (Alatl, 2009: 49-50). Oysa bu iki kavram felsefi terminolojinin, 'önsel (*a priori*)' ve 'sonsal (*a posteriori*)' olarak Türkçe kar ılıkları olan, yerle mi ve iyi bilinen kavramlardır. Herhangi bir felsefe sözlü ü, felsefe ansiklopedisi veya genel olarak bir felsefe kitabına bile bakıldı ında bu iki terimin Türkçe kar ılıkları hep aynı biçimde görülebilecektir (Cevizci, 2005: 135, 136, 1293; Güçlü v.d. 2002: 1, 2, 1100, 1327; Akarsu, 1979: 22, 137, 138, 157; Tokatlı, 1973: 30, vb.). zleyen paragraflarda, mantı ın biri Öklid, di eri Aristoteles olan iki ayrı temsilci ile iki ayrı koldan ortaya çıktı ı iddiası yer almaktadır (Alatl, 2009: 55). Mantı ın tüm bilim ve insan dü ünmesinin temelinde olma özelli yle zaten tüm insanlarda ve bilim dallarında bulunma gereklili i bir yana bırakılırsa, aslında Öklid, mantı ın de il, matemati in daha do rusu geometrinin kurucusu olarak bilinmektedir. Her ne kadar matematiksel ispatlar tümdengelimsel bir akıl yürütmeye dayansa da bu matemati in bir mantık oldu unu göstermez. Gerçi sembolik mantık, Russell gibi matematikçilerin matemati i mantı a indirgeme çabalarının bir ürünüdür ama ba arılı olamamı tır. Bilim tarihçileri Öklid'i matemati in temellerine yerle tirirken Sayın Alatl'nın bu yorumu çok ilginç durmaktadır. Bu bölümdeki bir di er bilgi hatası da *peripatetik* gelene i Platon ve Aristoteles çevresi olarak sunmakla olu mu tur (a.e. 55). Platon gelene i veya okulu *Akademia* olarak anılırken Aristoteles Okulu *Lykeum* (Lise) olarak bilinmektedir. Yine bu okula, Aristoteles Okulu'na, ama sadece bu okula aynı zamanda *peripatetikler* denilmektedir. "Eflatun ve Aristo'nun çevrelerinden olup..." diye ba layan bir açıklama okuyucuyu yanıltacak, her iki filozofu aynı ekol içinde görmelerine yol açacaktır. Devamında, "Aristo'ya göre, *felsefe ve bilim aynı u ra tır. Tümevarım* dedi imiz akıl yürütme biçimini kullanarak, eldeki verilerden evrensel sonuçlara ula ılmaya çalı ılır." ifadesini bu haliyle vermek okuyucuda Aristoteles'in tümevarımı mı, tümdengelim mi esas yöntem olarak kabul etti i ve geçerli saydı ına ili kin bir ku ku yaratacaktır. Oysa filozof *epagoge*yi (tümevarım yöntemini) önemsemekle beraber, ele alınan evrenin tümüyle incelenmesinin mümkün olmamasından dolayı zorunlu sonuçların sadece tümdengelim yöntemiyle elde edilebilece ini söylemi tir. Bunu böyle belirtmek kafa kar ıklı ını ortadan kaldırılabirdi.

Bunların yanında çeviri hatası mı dizgi hatası mı belli olmayan kar ılıklıklar, yanlış çeviriler ve aktarmalar söz konusudur. Örne in "Meraklısına" adlı ba lıkta, '*Temporal modal logic*' ifadesi yazar tarafından 'Zamanlı arthı mantık' olarak çevrilmi tir, ancak do rusu "zamanlı kiplik mantı ı" veya 'Sürelili kiplik mantı ı' olmalıydı (a.e. 65). 'Argüman' teriminin eski dildeki kar ılı ı olarak *kazıyye* verilmi tir ki, *kazıyye* esasında 'önerme' anlamına gelmektedir (a.e.). Devam eden satırlarda, *kazıyye* argüman olarak kabul edildi ine göre, argümanı açıklayan bilgiler verilmeliyken, önermenin ne oldu una ili kin bir takım alıntı ve açıklamalar yer almakta ve kar ılıklıklar dizisi içinden çıkılmaz bir noktaya do ru gitmektedir. Belki de yazarın, argüman ile önermeyi aynı kabul edip *kazıyye* terimini kullandı ını varsaymamız gerekmektedir. Ayrıca yine bu açıklamalar içinde 'önerme' terimi, 'bir inancın ifadesi' olarak da tanımlanmı tır (a.e.). Oysa önermeler, yaygın olarak inanç, duygu, emir, dilek, istek, dua ve soru cümlelerinden ayrı tutularak do ru veya yanlış bir yargı bildiren nesnel cümleler veya yargılar olarak kabul edilmektedir. nanç bildiren cümlelerin önerme olup olmadığı gerçi bir mantık felsefesi konusu olup tartışmalıdır ve 'deontik mantık' adı verilen bir alanda de erlere (inanca ait de erlere) ait önermelerin

ele alınması söz konusudur (Özlem, 1991: 107-112, 323-324). "Meraklısına" adlı ba lıkların (çünkü bu sayfalarda "Meraklısına" adı altında birçok ba lık var ve ele alınan kavramlar bu ba lıklar altında açıklanmaya çalışılıyor.) bir di erinde 'önerme'nin Osmanlıca kar ılı ı olarak *burhan* terimi verilmi tir (Alatlı, 2009: 66). Oysa *burhan* kanıtlama demektir ve bu yazının izleyen paragrafında da aslında *burhan*'ın kar ılı ı olan argüman, yani kanıtlamaya ait açıklamalar yer almaktadır. Bu da tıpkı *kaziyyenin* açıklamasında dü ülen bir kar ılı ı dü ündürmektedir. E er olumlu dü ünürsek, bir dizgi hatası olmu ve argümanın kar ılı ı olan *burhan* terimi ile önermenin kar ılı ı olan *kaziyye* terimi ile bunlara ait olan açıklamalar yer de i tirmi tir, diyebiliriz. Bu durumda da düzeltme, kontrol, inceleme a amalarına ait ele tirileri engellemek mümkün olmayacaktır. *Burhana* ait açıklamalar içinde önemli bir bilgi yanlı ı göze çarpmaktadır. "Bir argümanın geçerli olup olmadığı, bile enlerinin tutarlılıkları ile ölçülür" denmi tir ki do rusu, "Bir argümanın geçerlili i, sonucun öncüllerden zorunlu olarak çıkıp çıkmadığıyla ölçülür", ekinde olmalıydı (a.e. 65).

Eserde, örnek vermek amacıyla olu turulan veya çe itli alıntılar yapılarak kurulan çıkarımlar birçok hatalar içermekte, terim sayıları kurala uygun olmamakta veya terimlerin anlamları hep aynı kullanılmamaktadır. Böyle hatalı örnekler vermemek ve çıkarımları olu tururken çok anlamlılık yanlıtına yol açmamak için öncüller ve sonuç önermelerinde geçen terimlerin hep aynı olması lazımdır. Oysa terimlerin ve önermelerin özensizce seçildi i ve geli iğüzel örneklerin olu turuldu u, böylece anlam bulanıklıklarına yol açıldı ı gözlenmektedir. Örne in,

"Su kayna ında sıcaklı ı 100 dereceyi bulur,

orta terim

100 derece suya el dayanmaz,

orta terim

O halde kaynayan suya elini sokarsan yanarsın"

? ? ?

çıkarmında geçen hem terimler hem de önermeler açısından sorunlar vardır. Basit bir kıyasta küçük, büyük ve orta terim olmak üzere sadece üç terim bulunması gerekirken, burada durum böyle olmamı tir. Ayrıca bu kıyas basit ve ko ullu kıyasın bir bile imi gibi görünmekte, ama yine terimler karma ası ve kurallara uymama sorunu gözlenmektedir. 'Açıklık' ve 'netlik' mantıksallı ın aradı ı temel özellikler oldu una göre, böylesi akıl yürütmeler olu turmak yerine örne in u daha uygun olurdu:

"Tüm kaynayan suların sıcaklı ı 100 derecedir,

orta terim

Tüm kaynayan sular el yakar,

orta terim

O halde bazı el yakan (eylemin) ların sıcaklı ı 100 derecedir"

küçük terim

büyük terim

Bu kıyas üçüncü biçim DARAPTI² kipinden, sonuç veren, terimleri ve kuralları açısından uygun ve geçerli olarak olu turulmu bir yapıdadır.

Tümdengelim tanımıyla bir paragrafın ba nda çıkarım, *istidlâl*, dedüksiyon kavramlarına yer verilmi ama 'tümdengelim' terimi hiç kullanılmamı ki bu, bir eksiklik (a.e. 67). Devamında tümdengelim de inilmekte ancak sadece tümel öncüllerden özel sonuçlar çıkarmak ekinde bir ifadeyle eksik olarak tanımlanmaktadır. Tümdengimsel akıl yürütmede tümel öncüllerden aynı zamanda yine tümel sonuçlar da çıkarılmaktadır (a.e. 68, 72). Ayrıca bu tip akıl yürütmelerdeki zorunlulu u belirtmek üzere Yunanca kökenli *apodeiktik* terimi kullanılır. Ancak yazar, sanırız bu anlamı kastederek *didaktik* terimini kullanmı tır. *Didaktik* sözcü ü, 'ö retici yapıda olan' demek olup tamamen yanlış bir kar ılıktadır yazılmı tır. Yine bu ba lık altında bir di er bilgi hatası, "Tümdengelen argümanın sonuçlarının do ru olması için öncüllerinin do ru olması gerekir", diyerek yapılmı tır (a.e. 72). Çünkü yanlış öncüllerden geçerli bir biçimde do ru veya yanlış sonuçlar çıkarılabilir. Do ruluk ve yanlışlık de erleri olgusal bir denetlemeye ba lıdır ve biçimsel bir yapıda olan Aristoteles mantı lı olguya, içerikle ilgilenmez, sadece akıl yürütmenin formuna bakar. Do rusu, "Tümdengelen argümanın öncülleri do ruyken sonucu yanlış olamaz" ekinde olmalıydı. Tümevarımın geçerlilik durumuna ili kin bir bilgi de eksik verilerek yanlış anlamalara yol açabilmektedir. Atlı, bir gazete yazarının yazısını eserine ta ıyarak ele tirmiş , yazısındaki verilerin eksiklikleri yüzünden bu gazete yazarının iddia etti i tümevarımsal argümanın geçersiz oldu unu söylemiş ve e er istatistiksel veriler yeterli olsaydı bu gazete yazarının argümanının geçerli olabilece i anlamını do urmuş tur (a.e. 74-75). Oysa istatistiksel veriler yeterli bile olsaydı, bilindi i gibi tüm tümevarımsal akıl yürütmeler, ele alınan evrenin sonsuz sayıda elemanı olmasından ötürü tam bir inceleme yapılamayaca ı ve sonucunu gelece e ili kin bir inançla olu turdu u için geçersizdir. Devam eden satırlardaki bir di er hata ise mantıkçılardan bir kıyas türü olarak kabul etti i bir *entimem*, yani eksik önermeli bir kıyas örne i vererek, verdi i bu örne in bir açıklama oldu unu söylemesidir (a.e. 76). Elbette ki sa lam, net ve do ru bir kıyas biçimsel olarak da kurallara uygun olmalıdır, ancak bu, eksik önermeli bir kıyası kıyas olmaktan çıkarıp 'açıklama' gibi bir kategori altına getirmez.

Kitabın "Lâf Ola, Beri Gele!" adlı bölümü tümüyle mantık hatalarına, safsatılara ayrılımlı ve çok detaylı bir biçimde hata türleri ve örnekleri verilmiş tir. Bu bölümün varlı ının bile yazarın kitabında iddia etti i Aristoteles mantı ının tek geçerli akıl yürütme ölçüsü olmadı ı, ba ka mantıklar da olabilece i teziyle bir çeli ki olu turdu u çok açıktır. E er bir iddia bir dü ünçeyi çürütmeyi amaçlıyorsa, o dü ünçe sisteminin

² Klasik mantıkta, 'kıyasın kipleri' ifadesi, dört temel önerme olan tümel olumlu, tümel olumsuz, tikel olumlu ve tikel olumsuz önermelerin, iki öncül ve bir sonuç önermesinden olu an ve toplam üç önermesi olan basit bir kıyasla alabilece i olası sıralanmalar anlamına gelmektedir. Daha sonraları mantıkçılar, kip ve biçimini birlikte dü ündü ümüzde 256 çe idi olabilen bu kıyaslardan geçerli olan 24 tanesini Latince DARAPTI, BARBARA, FERIO gibi, sesli harfleri ve dizileri belli bir anlama gelmek üzere uydurulmuş olan kelimelerle sembolle tirmiş lerdir. Öte yandan 'Kıyasın biçimleri veya ekilleri' ifadesi ise, basit bir kıyasta geçen üç terimin (küçük, büyük ve orta terim) özne veya yüklem olmalarına ba lı olarak, bu üç önermede olası olan sıralanmalarıyla ortaya çıkabilecek dört biçimi anlatmaktadır (Daha geni bilgi için bakınız: Mantık- A.Kadir Çüçen, Mantık-Do an Özlem, Klasik Mantık-Necatî Öner).

ortaya koymu oldu u kuralları temele alıp bunun dı ında kalan veya o kurallara uymayan hatalı durumları ve dü ünme biçimlerini örnek vererek, "Bunlar hatalı dü ünme örnekleridir" demesi, çürütölmeye çalı ılan dü ünçe sistemini ba tan kabul etmesi anlamına gelir. Bu çeli ki Sayın Alatlı'nın bu satırlarında uzunca bir bölüm boyunca yer alarak, aslında kendi ele tirdi i mantı ın da ele tirmi oldu u yanlı dü ünme örneklerini okuyucuya sunmu tur. Üstelik "Ne ki aklın ölçüsünün tek standardı da Aristo mantı ı de il! Hiçbir zaman da olmamı ! Safsata diye bir eyin var olmaktan öte, yaygın olmasının belki bir nedeni de bu!" demekle kendi çeli kisini kendisi net bir biçimde ifade etmi tir (a.e. 135). Bu bölümün içinde de özensizce verilmi biçim ve içerik hataları birbirini takip etmekte ve okuyucuyu a kınlı da dü ürmektedir. Örne in,

"Bütün insanlar tutucudur

Mine de bir insandır

O halde Mine de tutucudur"

gibi bir kıyası yanlı ve geçersiz olarak nitelemi tir (a.e. 84-85). Oysa verilen örnekteki kıyas geçerli, ama önermeler yanlı tur. Önermelerin do ru veya yanlı olması formel mantık açısından çıkarımın geçerlili ini etkilememektedir. Ancak geçerli ve **sa lam** akıl yürütmeler do ru önermelerle yapılan akıl yürütmelerdir. Ama yanlı önermelerle ba lanan ve yanlı sonuca ula ılan akıl yürütmeler de geçerlidir! Yeter ki akıl yürütmenin kurallarına veya kalıplarına uygun olsun. Örne in,

"Tüm kitaplar masadır

Tüm denizler kitaptır

O halde tüm denizler masadır"

eklindeki bir kanıtlama veya akıl yürütme geçerli bir akıl yürütmedir. Çünkü öncüller size zorunlu olarak bu sonucu çıkartmaktadır. Önermelerinizin yanlı olması referans noktasına (bilime, kültüre, ko ullara veya ki iye) ba lıdır ve bu çıkarımın geçerlili ini etkilememektedir. Do ru önermeler kullanılarak aynı kanıtlama kalıbıyla a a ıdaki gibi yine geçerli ama aynı zamanda do ru ve sa lam bir çıkarım yapılmı olunur:

"Tüm kediler hayvandır

Tüm siyam kedileri kedidir

O halde tüm siyam kedileri hayvandır"

Yazar çok önemli bir tarihsel hata yaparak Taoizmin kurucusu olan Lao Tzu'nun .Ö. 2500'lerde ya adı mı iddia etmi tir (a.e. 136). Çünkü bu filozof ancak .Ö. 6. yüzyılda ya amı tir! Olu ve de i meyi, çatı mayı vurgulayan filozof olarak felsefe tarihinde Herakleitos'u de il Lao Tzu'yu öne çıkararak, kanıtlamak istedi i Do ulu mantı ına bir temel bulma çabasına giri mi tir. Bir ba ka a kınlı ı da *fenomen* teriminin kar ılı ı olan 'görüngü'nün, diyalektik terimi veya diyalektik akıl yürütme için kullanıldı mı söylemesiyle ya amaktayız (a.e. 139). 'Diyalektik' teriminin Türkçe kar ılı ı olarak 'eyti im' sözcü ü kullanılmakla beraber yaygın de ildir. Oysa yazar diyalekti e daha uygun bir kar ılık olarak 'dillendirilen' sözcü ünü dü ün mü ve bunu kullanmakta bir sakınca görmemi tir. Üstelik bunu, bir de diyalekti e 'görüngü', yani fenomen dendi ini iddia ederek yapmı tur. Benzer bir özensizli i maddenin çe itli kar ılıklarını

verirken onu bir töz olarak ifade etmesiyle de göstermektedir (a.e. 145). Madde bir töz olarak kabul edilmi olabilir ama bu maddenin töze e it oldu unu, ya da madde ile tözün e anlamlı kelimeler oldu unu göstermez. Asıl varlık (töz) olarak bir kısım dü ünürün maddeyi kabul etti ini gösterir. Bir di er biçimsel hata, *Multi-valued* (çok de erli mantık) terimi, 'çok de i kenli mantık' olarak çevrilerek yapılmı tır (a.e. 147). '*Multi-valued*' terimi ile '*multi-variable*' terimi birbirine kar tırılarak bu sonuç çıkmı gibi görünmektedir, ancak bu sembolik mantık için önemli anlamsal de i iklikler getirecek bir yanlı ıktır.

Sonuç

Bu kadar karma adan, söz etmeye de er bulunmayan ve bahsedilmeyen birçok yazım hatalarından sonra kitap boyunca ileri sürülen asıl iddianın, "Aristo mantı ı hayatın belirsizli i, de i kenli i kar ısında kesinlik ve de i mezli i getirerek gerçeklikle uyu mamaktadır" ekinde oldu u hatırlanacaktır. Aslında bununla, farkına varılmadan çok eski bir felsefi problemle yüzle erek bir taraf alınmaktadır. İkça felsefesinin 'olu ' veya 'de i me' konusundaki tartı maları tam da bu konu üzerinden geli mekteydi. Varlık sürekli bir olu içinde ve her ey de i meye mi tabidir, yoksa de i me bir görünü ten ibaret olup kendisiyle aynı kalan bir eyler var mıdır? E er her ey de i iyorsa bir eyin bilgisini, tanımını, kavramını elde etmek olanaksızla acak ya da en basitinden görel bir hale gelecektir. Sofistler i te böyle bir kaynaktan beslenerek kendi dü üncelerini temellendirmi lerd. Oysa di er seçenek, de i meden kalan bir takım özlerin oldu unu savunarak bilgiyi de olanaklı bir hale getirmektedir. Atomcular, Platon ve Aristoteles gibi dü ünürler de i mez öz anlayı larıyla evrensel kavramlara, de i mez tözlere vurgu yapmı lardır. Bu metafizik dü üncelerin iddiaları elbette tartı ilabilir ve kesinli i yoktur, öznel dir. Ancak günlük hayat deneyimleri özde lik mantı ı üzerine temellenmekte ve i lemektedir. Fizik biliminin son bulgularının ortaya koymu oldu u belirsizlik ve görelilikler ise daha çok uç noktalar olan atom altı evrende ve büyük mesafelerin söz konusu oldu u uzay fizi inde geçerlidirler. nsan algısının kavrayabildi i dünyada hala Newton fizi i ve kesinlikler geçerlidir. Üstelik daha önce söylendi i gibi yazar, özde lik mantı ını ele tirirken kendisi de kesin bir bilgiyi savunarak, yani özde lik temelinde dü ünerek ve davranarak bir çeli kiye dü mektedir. Ayrıca sık sık alıntılama oldu u Einstein'ın, "Matematik gerçe i yansıtmadı ı için kesindir" sözünde geçen matematik bilimine kar ı fazla bir ele tirisini olmadı ı da gözlenmektedir. Oysa aynı matematik bilimi ve hatta di er bilimler tümüyle özde lik mantı ını temele almaktadırlar. Alatl, ABD ba kanı Barack Obama'yı öyle uyarmaktadır:

"Bakın geldi imiz noktada, dünya tarihine *ya bir turist gibi geçeceksiniz ya da bir fatih gibi*. Turist olacaksınız, yıkık bir tarihi çe me gördü ünüzde mesela, yanında resim çektirir, döner arkanızı ülkenize gidirsiniz. Ama bir fatih iseniz o yıkık çe me artık sizden sorulur. Onarmakla mükellefsiniz. Hollywood'u yeniden yapılandırmanız Ba kan Obama!" (Ba aran, 2009).

Bu satırlarda oldu u gibi dü üncelerini sergilerken defalarca 'ya o, ya bu' ekinde ikili seçenekler olu turarak Aristoteles mantı ından daha keskin bir tavır aldı ı, 'ya siyah ya da beyaz' ikili i olu turdu u gözlenmektedir. Böylece ele tirdi i dü ünçe biçimini aslında kendisi kullanarak bir çeli ki içine dü mektedir.

Günümüzde, özellikle ça da fizi in bulguları görelilik ve belirsizli i i aret etmeye ba layınca, bir dönemin sofizmi yeniden canlanarak, Protagoras'ın " nsan her eyin ölçüsüdür" mottosunu tekrar dillendirmeye ba lamı tır. Yazarın da katıldı ı bu söylem, bu yeni sofizm, esasında daha kendisini temellendirmeye ba ladı ı anda yine kendisini çürütmeye mahkûm bir duruma gelmektedir. E er her dü ünme, her kültür çevresi, her ça kendi do ru dü ünme biçimlerini en do ru, ama yine de görelilik olarak belirleyebilseydi ve ileri sürülen iddialar, kanıtlamalar, çıkarımlar aynı anda hem do ru hem de yanlı olsaydı, e er özde lik temelinde dü ünmeseydik u satırları yazmak bile mümkün olamayacaktı. Do an Özlem bu konuyla ilgili unları söylemektedir:

Aristoteles'ten beri ontologlar, bir 'varlık sistemi'ni hep iki de erli mantı ın imkânlarıyla bize sunmu lardır. Oysa artık birden fazla mantık sisteminin altında birden fazla 'varlık sistemleri'nden, 'varlık yorumları'ndan söz etmek gerekmektedir. Denebilir ki, felsefe tarihinde Aristoteles'ten N. Hartmann'a kadar zaten birden fazla 'ontolojilere' rastlamak mümkündür. Ama burada, tüm bu 'ontolojiler'in felsefe tarihi boyunca iki de erli mantık sistemi altında ortaya atılmı 'varlık yorumları' olmak bakımından bir ortaklıkları vardır. Wittgenstein'dan Carnap ve Popper'a kadar, yüzyılımızda 'bilim mantı ı', 'bilim kuramı', 'bilim felsefesi' adları altında konu kılınmı olan bilimlerin geli tirdikleri 'gerçeklik yorumları' da, en nihayet, klasik mantı ın iki de erli sistemi altında ortaya atılmı lardır. Ayrıca 'bilim kuramı', 'bilim mantı ı', vb. adları altında sürdürülen felsefi çalı malarda bile, bilimin kendisi, yine iki de erli bir mantık oldu unu gördü ümüz lojisti in (sembolik mantı ın) ı ı ı altında inceleme konusu kılınmı tır. Kısacası, ontolojide olsun, bilimde olsun, bugün örneklerini gördü ümüz tüm 'varlık yorumları', iki de erli mantı ın güdümünde geli tirilmi lerdir. Oysa artık biliyoruz ki, 'varlık' ve 'gerçeklik', birden fazla mantık sisteminin güdümünde yorumlanabilmektedir. Fakat klasik olmayan mantıkların, çok de erli mantıkların de erini ve sundukları varlık ve gerçeklik yorumlarını kavramak olanaklı mıdır? Buna hem evet hem hayır denebilir. Bu mantıkların güdümünde geli tirilmi gerçeklik yorumlarını, bizim klasik mantı a göre ekillenmi ve 'klasik gerçeklik yorumu' diyebilece imiz gerçeklik yorumumuza uyarlamaya çalı an modeller geli tirilmi tir. Reichenbach'ın giri imi örne inde oldu u gibi, görülmü tür ki, klasik olmayan mantıkların yardımıyla geli tirilen gerçeklik yorumlarının ne ifade ettikleri problematiktir. Çünkü, en nihayet, bu gibi yorumları iki de erli mantı ımıza 'çevirmek' ve 'anlamlandırmak' zorunda kalıyoruz. te bu noktada çok önemli bir saptama yapmak fırsatını buluruz: iki de erli mantık, teorik planda, özde lik ö retisi temelinde geli tirilebilecek mantık sistemlerinden sadece birisidir. Ama aynı iki de erli mantık, di er mantık sistemlerini teorik planda bile anlamak ve de erlendirmek için ba vuraca ımız tek pratik 'organon'umuz olmaya devam etmektedir. ki de erli mantı ımızın tek i levinin, bizler için gerçekli i ve hatta di er mantıkları da 'anlamlandırmak' i inde ba vurdu umuz teorik 'organon' olmak olmadı ı, onun bunun yanı sıra en önemli i levinin öznel arası anla manın ve ileti imin de vazgeçilmez 'medium'u olmak oldu unu görüyoruz (1991: 307-308).

Herkes için ortak olan bir referans noktası, tüm iddialar ve kanıtlamalar için bir kriter olma i levini yerine getiren mantı ın bu yönüne Stoalı filozof Epiktetos, mantık ö retirken bir ö rencisinin kendisinden mantı ın gereklili ini kanıtlamasını istemesi üzerine vermi oldu u cevapla dikkat çekmi tir:

"Peki ama benim kanıtlamamın ba layıcı oldu unu sen nereden bileceksin?"
(Emiro lu, 2007: 3)

Kaynaklar

- AKARSU, Bedia (1979) *Felsefe Terimleri Sözlü ü*, Ankara: TDK Yayınları.
- ALATLI, Alev (2009) *Aklın Yolu da Bir De ildir*, Ankara: Destek Yayınları.
- BA ARAN, Ba ar (2009) *Alev Alatl ile Söyle i*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetay&ArticleID=941185>
- CEV ZC , Ahmet (2005) *Felsefe Sözlü ü*, stanbul: Paradigma Yayınları.
- EM RO LU, brahim (2007) *Klasik Mantı a Giri*, Ankara: Elis Yayınları.
- GÜÇLÜ, A. Baki; UZUN, Erkan; UZUN, Serkan; YOLSAL, Ümit Hüsrev (2002) *Sarp Erk Ula Felsefe Sözlü ü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- KILIÇ, Recep (1999) *Prof. Dr. Necati Öner ile "Dü üncelerinin Geli im Seyri" Üzerine Yapılan Mülakat*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9473.pdf>
- ÖZLEM, Do an (1991) *Mantık*, Ankara: Ara Yayınları.
- PARLATIR, smail; GÖZAYDIN, Nevzat; ZÜLF KAR, Hamza (1998) *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOKATLI, Attila (1973) *Ansiklopedik Felsefe Sözlü ü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.